

BOSHLANG'ICH SINFI O'QUVCHILARINING O'QIB TUSHUNISH KOMPETENSIYASINI PIRLS TOPSHIRIQLARI ASOSIDA RIVOJLANTIRISH METODIKASI

Amonova Aziza Saydulloyevna

Navoiy davlat universiteti

Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi

(boshlang'ich ta'lim) mutaxassisligi magistri

<https://doi.org/10.5281/zenodo.22305837>

Annotatsiya: Mazkur tezisda boshlang'ich sinfi o'quvchilarining o'qib tushunish kompetensiyasini rivojlantirishda PIRLS xalqaro baholash tadqiqoti topshiriqlaridan foydalanishning metodik asoslari yoritilgan. O'qib tushunish kompetensiyasi o'quvchining matndagi ochiq ifodalangan ma'lumotlarni aniqlashi, turli axborotlarni o'zaro bog'lashi, xulosalar chiqarishi, matn mazmunini talqin qilishi hamda unga nisbatan baholovchi munosabat bildirish bilan tavsiflanadi. Tadqiqotda PIRLS topshiriqlarining boshlang'ich sinfi o'quvchilarining o'qib tushunish savodxonligini rivojlantirishdagi didaktik imkoniyatlari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: PIRLS, o'qib tushunish kompetensiyasi, matn, PIRLS topshiriqlari, inferensial o'qib tushunish, matn talqin qilish, baholash.

Bugungi globallashuv va axborotlashuv jarayonida ta'limning asosiy vazifalaridan biri o'quvchilarda mustaqil fikrlash, axborotni izlash, tahlil qilish, saralash va undan turli vaziyatlarda samarali foydalana olish ko'nikmalarini shakllantirishdan iboratdir. Mazkur jarayonda o'qib tushunish alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki o'quvchining boshqa fanlarni muvaffaqiyatli o'zlashtirishi, mustaqil bilim olishi va hayotiy muammolarni hal eta olishi ko'p jihatdan uning o'qib tushunish matnini qay darajada tushunishi bilan bog'liq.

Boshlang'ich ta'lim davri o'quvchilarda o'qib tushunish faoliyatining asosiy ko'nikmalari shakllanadigan muhim bosqich hisoblanadi. Ushbu davrda o'quvchini faqat ravon va tez o'qib tushunishga emas, balki o'qib tushunish matn mazmunini anglash, undagi asosiy g'oyani aniqlash, qahramonlar xatti-harakatlarini baholash, matndan xulosalar chiqarish hamda o'z fikrini asoslab bayon etishga o'rgatish muhimdir. PIRLS tadqiqoti o'quvchining faqat matn o'qib tushunish texnikasini emas, balki o'qib tushunishni tushunish, axborotni qayta ishlash, talqin qilish va baholash qobiliyatini ham aniqlashga xizmat qiladi. Shu sababli PIRLS topshiriqlaridan boshlang'ich ta'lim jarayonida foydalanish o'quvchilarning o'qib tushunish kompetensiyasini rivojlantirishda muhim metodik vosita bo'lib xizmat qilishi mumkin.

O'qib tushunish kompetensiyasi – bu o'quvchining turli shakl va mazmundagi matnlarni o'qib tushunish, ularning mazmunini anglashi, matndagi ma'lumotlarni aniqlashi, ularni o'zaro bog'lashi, xulosalar chiqarishi, mazmunni talqin qilishi va unga nisbatan shaxsiy munosabatini bildirish olish qobiliyatidir. Ushbu kompetensiya o'quvchining faqat o'qib tushunish jarayonidagi emas, balki umumiy bilish faoliyatidagi muvaffaqiyatini ham belgilaydi. PIRLS tadqiqotida o'qib tushunish jarayoni o'quvchining matn bilan faol ishlashi asosida baholanadi. Bunda o'quvchi matnda aniq ifodalangan ma'lumotlarni topishi, turli qismlardagi ma'lumotlarni o'zaro bog'lashi, bevosita berilmagan ma'lumotlarni anglab yetishi, xulosalar chiqarishi hamda matn mazmuni va til vositalariga nisbatan baholovchi munosabat bildirishi talab etiladi. Shu nuqtai nazardan PIRLS topshiriqlarini boshlang'ich ta'lim jarayoniga integratsiya qilish o'qib tushunish kompetensiyasini rivojlantirishning samarali vositalaridan biri hisoblanadi. Bunda topshiriqlarni oddiydan murakkabga, reproduktiv faoliyatdan ijodiy va tahliliy faoliyatga qarab tashkil etish maqsadga muvofiqdir.

Scottish International Conference on Multidisciplinary Research and Innovation – SICMRI 2026

O'qib tushunish kompetensiyasini PIRLS topshiriqlari asosida rivojlantirish metodikasini quyidagi bosqichlarda amalga oshirish mumkin.

1-bosqich. Matnni dastlabki anglash

Mazkur bosqichda o'quvchilarning matn mazmunini umumiy tushunishiga e'tibor qaratiladi. O'quvchilarga matn mavzusini aniqlash, asosiy qahramonlarni belgilash, voqealar ketma-ketligini aniqlash kabi topshiriqlar beriladi.

Masalan:

Matnda kimlar haqida so'z yuritilgan?

Voqea qayerda sodir bo'lgan?

Matnning asosiy mavzusi nima?

Voqealar qanday ketma-ketlikda yuz bergan?

Bunday topshiriqlar o'quvchining matnda aniq berilgan ma'lumotlarni topish va umumiy mazmunni tushunish ko'nikmasini shakllantiradi.

2-bosqich. Axborotlarni o'zaro bog'lash

Bu bosqichda o'quvchilar matnning turli qismlaridagi ma'lumotlarni o'zaro bog'lashga o'rgatiladi. Bunda bir savolga javob topish uchun matnning bir necha qismiga murojaat qilish talab etiladi.

Masalan:

Qahramon nima sababdan bunday qarorga keldi?

Voqeaning boshlanishi va yakuni o'rtasida qanday bog'liqlik mavjud?

Qahramonning harakati keyingi voqealarga qanday ta'sir ko'rsatdi?

Mazkur turdagi topshiriqlar o'quvchilarning mantiqiy fikrlashi va matndagi sabab-oqibat munosabatlarini aniqlash qobiliyatini rivojlantiradi.

3-bosqich. Inferensial xulosalar chiqarish

O'qib tushunish jarayonining muhim jihatlaridan biri matnda bevosita ifodalanmagan ma'lumotlarni anglash va ular asosida xulosa chiqara olishdir. PIRLS topshiriqlari ushbu ko'nikmani rivojlantirish uchun keng imkoniyat yaratadi.

Masalan:

Sizningcha, qahramon nima uchun xafa bo'ldi?

Muallif qahramonning xarakterini qaysi holatlar orqali ko'rsatgan?

Voqealarning davomida nima sodir bo'lishi mumkin?

Agar siz qahramon o'rnida bo'lganingizda qanday yo'l tutgan bo'lardingiz?

Bunday savollar o'quvchini tayyor javobni matndan topishga emas, balki matndagi dalillar asosida mustaqil fikr yuritishga undaydi.

4-bosqich. Matnni talqin qilish va baholash

Mazkur bosqich o'qib tushunish kompetensiyasining yuqori darajasini shakllantirishga qaratiladi. O'quvchilar matnning asosiy g'oyasini aniqlaydi, muallifning maqsadini tushunadi, qahramonlar xatti-harakatiga munosabat bildiradi hamda o'z fikrini dalillar bilan asoslaydi.

Masalan:

Matnning asosiy g'oyasi nimadan iborat?

Muallif o'quvchiga qanday fikrni yetkazmoqchi?

Siz qahramonning harakatini qanday baholaysiz?

Matn sarlavhasi uning mazmuniga qanchalik mos keladi?

Matndan qanday hayotiy xulosa chiqarish mumkin?

Ushbu topshiriqlar tanqidiy va ijodiy fikrlashni rivojlantirishga xizmat qiladi. O'qib tushunish kompetensiyasini rivojlantirishda PIRLS topshiriqlarini tashkil etishda bir qator metodik tamoyillarga amal qilish muhimdir. Avvalo, topshiriqlar o'quvchilarning yosh va individual xususiyatlariga mos bo'lishi lozim. Ikkinchidan, matnlar o'quvchilar uchun qiziqarli va tushunarli mazmunga ega bo'lishi kerak. Uchinchidan, topshiriqlar faqat bitta javobni topishga emas, balki o'quvchining fikrlash jarayonini faollashtirishga yo'naltirilishi zarur.

Scottish International Conference on Multidisciplinary Research and Innovation – SICMRI 2026

Mazkur metodikada o'qituvchi tayyor bilim beruvchi emas, balki o'quvchilarning mustaqil fikrlash faoliyatini tashkil etuvchi va yo'naltiruvchi sifatida ishtirok etadi. O'quvchilar esa matn bilan faol ishlaydi, savollarga javob izlaydi, dalillar keltiradi, o'zaro fikr almashadi va xulosalar chiqaradi.

PIRLS topshiriqlari asosida tashkil etilgan mashg'ulotlarda "Savol-javob", "Aqliy hujum", "Klaster", "INSERT", "B/B/B", "Nima uchun?", "Fikrlar zanjiri" kabi interfaol metodlardan foydalanish mumkin. Ushbu metodlar o'quvchilarning matn ustida faol ishlashini ta'minlaydi. Masalan, matn o'qib chiqilgandan so'ng "Fikrlar zanjiri" metodidan foydalanish orqali o'quvchilar voqealar ketma-ketligini tiklaydi. "Nima uchun?" usuli yordamida qahramonlarning xatti-harakatlari sabablari aniqlanadi. "INSERT" metodidan foydalanish esa o'quvchilarga matndagi yangi, tanish va tushunarsiz ma'lumotlarni ajratib olish imkonini beradi. Shuningdek, o'quvchilarning o'qib tushunish kompetensiyasini baholashda faqat yakuniy javobga emas, balki o'quvchining fikr yuritish jarayoniga ham e'tibor qaratish zarur. O'quvchi javobni qanday dalillar asosida bergani, matnning qaysi qismidan foydalangani va xulosasini qay darajada asoslagani baholanishi kerak.

PIRLS topshiriqlarini muntazam ravishda ta'lim jarayoniga kiritish o'quvchilarda matn bilan ishlash madaniyatini shakllantiradi. Natijada ular matnni yuzaki o'qishdan uning mazmunini chuqur anglashga, tayyor ma'lumotni qabul qilishdan mustaqil xulosa chiqarishga va o'z fikrini asoslashga o'tadilar.

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qib tushunish kompetensiyasini rivojlantirish zamonaviy ta'limning muhim vazifalaridan biridir. Ushbu jarayonda PIRLS xalqaro baholash tadqiqoti topshiriqlaridan foydalanish o'quvchilarning o'qish faoliyatini yangi sifat bosqichiga olib chiqishga xizmat qiladi.

O'qib tushunish kompetensiyasini rivojlantirishda topshiriqlarni bosqichma-bosqich murakkablashtirish, matn bilan faol ishlashni tashkil etish hamda o'quvchilarning mustaqil fikrini qo'llab-quvvatlash muhim ahamiyatga ega. Natijada boshlang'ich sinf o'quvchilarida o'qish savodxonligi, mantiqiy va tanqidiy fikrlash, mustaqil xulosa chiqarish hamda o'z fikrini dalillash kompetensiyalari rivojlanadi. Shunday qilib, PIRLS topshiriqlaridan maqsadli va tizimli foydalanish boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qib tushunish kompetensiyasini rivojlantirishning samarali metodik vositasi bo'lib, ularni xalqaro baholash talablariga mos ravishda tayyorlash bilan birga, hayot davomida zarur bo'ladigan muhim intellektual ko'nikmalarni shakllantirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mullis, I. V. S., Martin, M. O. PIRLS 2021 Assessment Frameworks. Boston College, TIMSS & PIRLS International Study Center, 2019.
2. Mullis, I. V. S., Martin, M. O., Foy, P., Drucker, K. T. PIRLS 2021 International Results in Reading. Boston College, TIMSS & PIRLS International Study Center, 2023.
3. Martin, M. O., Mullis, I. V. S. PIRLS 2021 Encyclopedia: Education Policy and Curriculum in Reading. Boston College, TIMSS & PIRLS International Study Center, 2023.
4. International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA). Progress in International Reading Literacy Study (PIRLS): PIRLS 2021 Assessment Frameworks / Ina V. S. Mullis, Michael O. Martin (Eds.). – Boston College: TIMSS & PIRLS International Study Center; Amsterdam: IEA, 2019. – 88 p.
5. Qorayev S.B., Allayorova S.B. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini PIRLS xalqaro baholash dasturi tizimiga tayyorlash jarayonini takomillashtirish masalalari. Academic research in educational sciences volume 2 | ISSUE 2 | 2021. ISSN: 2181-1385. Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723 / DOI: 10.24411/2181-